

Felsefi Temeller ve Bilişsel Dilbilim Işığında Adlar/ Sözcükler ve Anlam Sınırları

Names/Words and the Boundaries of Meaning: A Study of the Philosophical Foundations and Cognitive Linguistics

Sümeysra ÖZKAN*

*İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Dilbilimi Araştırmaları Doktora Programı, Doktora
Öğrencisi, İstanbul, Türkiye

ORCID: S.Ö. 0000-0003-0851-4578

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sümeysra ÖZKAN,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Dilbilimi Araştırmaları Doktora Programı, Doktora
Öğrencisi, İstanbul, Türkiye
E-posta: sumeyra.ozkan@yeniuyuzil.edu.tr

Başvuru/Submitted: 15.08.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
07.10.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
19.11.2024

Kabul/Accepted: 19.11.2024

Online Yayın/Published Online: 05.12.2024

Atıf/Citation: Özkan, S. (2024). Names/
Words and the Boundaries of Meaning: A
Study of the Philosophical Foundations and
Cognitive Linguistics. *Dilbilim Dergisi - Journal of
Linguistics*, 42, 71-87.
<https://doi.org/10.26650/jol.2024.1533805>

Öz

Sözcükler ve anlamları arasındaki ilişki, felsefe ve bilimsel disiplinlerde uzun süredir tartışılan ve farklı yaklaşımlarla ele alınan bir konu olmuştur. Bu çalışmada, anlamın oluşumunda doğanın sınırlarının etkisi ile insanın duyuşsal, algısal ve motor süreçlerinin rolü değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, özellikle felsefi ve bilimsel alanda beden rolüne dair geliştirilen teoriler çerçevesinde yapılacaktır. Ancak çalışmanın kapsamı gereği tüm filozof ve bilim insanlarına yer verilmesi mümkün olmadığından, inceleme insanı anlam oluşturma sürecine dâhil eden ve etmeyen bazı teoriler üzerinden sınırlı tutulacaktır. Bu bağlamda, ilk olarak anlamın oluşumunda insana herhangi bir rol yüklemeyen Platon'un görüşleri ele alınacaktır. Platon'un, anlamı idealar dünyasına yerleştirerek insan bedeni ve doğal dünyaya bu süreçte hiçbir rol atfetmediği görülmektedir. Anlamı dünya düzeyine indiren ise Aristoteles olmuştur. Ancak Aristoteles'in de anlamı nesnelere içkin hale getirdiği ve anlamın oluşum sürecinde insan algısı ve deneyimine aktif bir rol vermediği anlaşılmaktadır. Anlamın belirlenmesinde bedenin rolüne işaret eden gelişmeler arasında, Wittgenstein'in aile benzerliği teorisi, felsefe alanında kayda değer bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, sınırların belirlenmesindeki roller, bilişsel dilbilimde önemli bir yere sahip olan Bedenlenmiş Biliş teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle felsefe alanında birbiriyle etkileşim halinde olan bu yaklaşımlar kısaca incelenmiş ve modern dilbilimde anlamın konumuna dair bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra, bedenin anlam oluşumundaki rolünü vurgulayan iki temel teori olan imge şemaları ve prototip üyeli kategori kuramı üzerinde durulmuştur. İnceleme sonucunda, doğanın sınırlarının kesin olarak çizilmediği durumlarda bedenin evrensel (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011) (Vardar, 2002) nitelikteki algı ve motor süreçlerinin anlamın sınırlarını belirlediği; buna karşılık, bedenin evrensel sınırlar çizemediği durumlarda kültürün sınırları çizmeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, anlamın sınırları, bedenleşmiş biliş, imge şemaları, kategorileşme

ABSTRACT

Philosophers across various fields, including the philosophy of language, the philosophy of mind, and epistemology, have thoroughly examined the boundaries of words and their meanings. This study is limited to the examination of two philosophers who do not consider the influence of the human body in

the formation and determination of meaning and its boundaries. Among the theories on the formation, boundaries and location of meanings, Plato's stands out as he locates meaning in the realm of ideas, thereby assigning no role to the human body or the natürel world in determining these boundaries. In contrast, Aristotle brought meaning down to the level of the physical world but, by making it intrinsic to objects, still did not assign an active role to human perception and experience. Wittgenstein's theory of family resemblance significantly influenced the recognition of the body's role in defining the boundaries of meaning. This study explores how boundaries are drawn, particularly from the perspective of Embodied Cognition, a central theory in Cognitive Linguistics. To accomplish this, the study first reviews the philosophical contributions that have influenced each other over time and then investigates how meaning is situated in modern linguistics. It further examines two theories that underscore the role of the body in meaning-making: image schemas and prototype category theory. The analysis concludes that in cases where nature does not clearly define boundaries, the universal perceptual and motor experiences of the body play a key role in establishing meaning; where the body does not set universal boundaries, the surrounding environment contributes to this process.

Keywords: Meaning, the boundaries of meaning, embodied cognition, image schemas, categorisation

EXTENDED ABSTRACT

The relationship between language and meaning has intrigued not only researchers focused on language but also many philosophers throughout the history of thought. Where do the meanings behind linguistic labels reside? Are they independent of human cognition? Are these meanings defined with precise boundaries and exist as truths in themselves, as in Plato's realm of ideas?

The exploration of ideas on meaning within the field of philosophy exceeds the scope of this study. Therefore, only the fundamental ideas of Plato and Aristotle will be discussed here. The selection of these two philosophers is due to the fundamental distinction they present. Both philosophers considered the formation and determination of meaning to be independent of the human body and cognition. However, they differ in their views on the location of meaning.

Plato positioned meaning in the realm of ideas, claiming that neither nature nor human bodies and cognition have any influence over it. According to Plato, meaning exists as a truth in the world of ideas, and linguistic labels are given by those who discover these ideas. These name-givers, Plato argues, do not assign meanings based on their bodily experiences or natural surroundings, but rather by discovering the inherent meanings in the realm of ideas.

Aristotle, however, brought meaning down to the level of the world, proposing that meaning is inherent in objects and that names—or, more contemporarily, words—are assigned by society. Aristotle's view of meaning is that it is intrinsic to the object itself, much like Plato, leaving no role for the human body or experience. What is more significant is that many schools of thought in linguistics are built on Aristotelian logic. In linguistics, words are considered arbitrary, a view that aligns more with Aristotle than with Plato. Additionally, Aristotelian classical category theory dominated linguistic thought, particularly up until the emergence of Cognitive Linguistics. The underlying idea in this theory is that the meaning inherent in objects form categories independent of the human body and experience. Thus, for a creature to be classified as a "BIRD," it must possess all the necessary and sufficient features that define what it means to be a bird.

In subsequent research, it has been proven that the body plays a significant role in the formation of concepts. Thinkers raised questions, some of which are crucial for understanding

this progression, and these questions influenced the process of recognising this role. For example, the Sorites paradox, which questions the boundary of the word "heap," demonstrates the flexibility of meaning boundaries. The paradox asks: At what point does a heap become a heap when grains of sand are added? Three grains of sand are not considered a heap, five grains are not considered a heap, but a million grains are. So, at what point did it become a heap? These questions illustrate the fluidity of meaning boundaries.

Another significant theory regarding the boundaries of meaning and how one enters these boundaries emerged during Wittgenstein's later period. According to Wittgenstein's theory, which arose from his observation of the blurred boundaries of the "Game" category, it is not necessary for a linguistic label to possess all the required and sufficient features to enter the category, as claimed by classical category theory. Instead, categories are formed through family resemblance. Just as family members do not all look exactly alike but share certain similarities, a game does not need to share all the features of other games to be classified as a "Game"; it only needs to share some features.

Eleanor Rosch's (1973) prototype category theory and the subsequent research that developed around it represent significant steps in understanding category boundaries and membership. Cognitive linguists, working within the interdisciplinary framework of cognitive science, have emphasised the role of the body in defining the boundaries of meanings behind linguistic labels and have examined these boundaries through bodily movements and perceptual limits. Image schemas, conceptual metaphors, and prototype categories are studies that shed light on the role of the body in meaning formation within the framework of embodied cognition theory. Thus, meaning is neither an untouchable truth in the realm of ideas nor an intrinsic property of objects that exists independently. Meaning is created where nature does not draw clear boundaries, through shared bodies and cultures.

Giriş

Sözcükler ile anlamları arasındaki ilişki gerek felsefe gerek bilimsel disiplinlerde uzun süredir tartışılan ve hakkında çeşitli yaklaşımların öne sürüldüğü bir konu olmuştur. Modern dilbilimde iletişim dilin temel işlevi olarak kabul edilmektedir. Ancak eski çağlarda dil, temel iletişimi sağlamak kaygısıyla değil, ideal devlet oluşturmak, yasanın dilini netleştirmek ve hakikati bulmak gibi meselelerin çözümlenmesi amacıyla incelenmiştir. Bu nedenle sözcük ve anlam arasındaki ilişkinin niteliğini tespit etmek önemli görülmüştür. Dilin anlamlı birimleri olarak kabul edilen sözcüklerin bu anlamları kazanırken nasıl bir süreçten geçtikleri ve anlamların sınırlarının neye göre çizildiği pek çok filozof ve bilim insanının ilgisini çeken bir araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda tüm filozof ve bilim insanlarına değinmek mümkün olmadığından inceleme, insanı anlam oluşturma sürecine dâhil eden ve etmeyen bazı teoriler üzerinden yürütülecektir.

Bu teorilerin ilki, anlamın oluşumunda insana herhangi bir rol atfetmeyen Platon tarafından geliştirilmiştir. Platon anlamı idealar dünyasına yerleştirmiştir. Dolayısıyla anlamın oluşumunda insanın bir etkisi yoktur ve anlamın kendi içsel hakikati vardır. Bir diğer teori Aristoteles tarafından geliştirilmiştir. Aristoteles anlamı idealar dünyasından alıp nesnelere dünyasına indirmiştir. İnsana ise bu nesnelere içkin olan anlamın keşfinde toplumsal bir rol vermiştir. Sonraki bölümde bu rol daha detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Bilişsel dilbilimin anlam oluşumunda insana atfettiği rol ise oldukça aktif bir roldür. Bilişsel dilbilimde anlam ansiklopediktir. Buna göre anlam, insanın dünya ile etkileşime girmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsan ise zihinden ibaret olmayıp somut ve sınırlı bir bedene sahip olan bir varlıktır. Dolayısıyla dünyayı anlamlandırmak insanın duyguları ve algısıyla aktif rol oynadığı bir süreçtir. Ayrıca insan yalnızca biyolojik bir varlık değil, kültürü olan sosyal bir varlıktır. Bir kültür inşa eden ve o kültürle yaşayan bu sosyal varlığın da anlamlandırma sürecine etki ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle Platon ve Aristoteles'in anlamı nerede konumlandıklarına ve sözcük ile anlam arasındaki ilişkinin niteliğini nasıl yorumladıklarına genel olarak bakılacak, ardından yine bir takım düşünürler tarafından sorulmuş soruların cevapları, modern bilimin teorileri ışığında incelenecektir.

1. Platon ve Aristoteles: Adlara ve anlamlara dair

Dil ve anlam ilişkisi, Platon'un Kratylos diyalogunda önemli bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu diyalogda, Hermogenes ve Kratylos arasında, adlar ve nesnelere arasındaki ilişkinin niteliği tartışılmaktadır. Burada adlar ile kastedilen sözcüklerdir. Çalışmanın bu kısmında Platon'un tercihi uyulacak ve sözcüklerden "adlar" olarak bahsedilecektir. Tartışmanın taraflarından Hermogenes, adlar ile nesnelere arasında uzlaşısalcı bir ilişki olduğunu savunurken Kratylos bu ilişkinin doğal olduğunu, ad koyucular tarafından nesnelere özünü yansıtır seslerle konulduğunu iddia etmektedir (383b, 384d). Daha sonra tartışma, bir uzlaş sağlanması amacıyla Sokrates'e taşınır. Sokrates, Kratylos'un görüşünü destekleyecek

kanıtlar sunarak adların nesnelere birebir özünü yansıttığını ve ad koyucuların, farklı dillerde farklı hecelerle ifade edilse de, bu nesnenin bir şekilde özünü yansıtacak adlar koyduklarını belirtmektedir. Sokrates'in görüşü, Protagoras'ın dilin göreceli olduğu yönündeki düşüncesine eleştiri ile başlamakta; adların anlamlarının zihinden zihne değişebileceği, sınırlarının kişilerin deneyimleri ile belirlenebileceği görüşüne karşı çıkmaktadır (386a- 388a). Zira eğer adlar kişilerin deneyimleri ile oluşmuş olsaydı, bu durumda nesnelere kişiden kişiye değişen adları olurdu ki bu durum iletişimi imkânsız kılardı (386e). Sonuç olarak Platon'un Kratylos diyalogu aracılığı ile anlattığı, idealar dünyasındaki varlıkların özlerinin yalnızca ad koyucular tarafından bilinebildiği ve nesnelere, bu özlere dair bilgiler neticesinde adlar verilebildiğidir. Bu anlamlandırma sürecinde, nesnelere bir bakıma ortadan kalkmış, yerini idealar-anlam-dil üçlüsü almıştır. Nesnelere, ideaların yansımalarından ibaret olmaları nedeniyle sürece dâhil edilemezler.

Aristoteles özlerin konumu hakkında Platon'dan ayrılmış, Platon'un idealar dünyasına yerleştirdiği özü dünya düzeyine indirmiştir. Aristoteles'e göre öz, nesnelere içkindir ve adlar, nesnelere içkin olan bu öze uygun olarak konulmuştur (Altınörs, 2010). Aristoteles'in Platon'dan ayrıldığı bir diğer nokta ise adların ad koyucular tarafından değil, toplum tarafından uzlaşma ile konulduğu yönündeki düşüncesidir. Bu düşünceye göre adların sınırlarını çizen ve nesnelere hangi adları alacağını belirleyen toplumdur. Ancak toplum, ad koyma sürecinde bu adın, ressamın resminin nesneyi başarılı bir şekilde yansıtmasına benzer şekilde, nesneyi başarılı bir şekilde yansıtmaya dikkat etmelidir (Dursun, 2019; Joseph, 2000; Çelik, 2015).

Platon ve Aristoteles'in adlar ve anlamları arasındaki ilişkinin niteliğini tartışırken anlamın sınırları olabileceğini tartışmadıkları görülmektedir. Bu iki teoride anlam değişmez ve sabit haldedir. Bu sınırları belli anlam, bir teoride idealar dünyasında, diğer teoride ise nesnelere dünyasında değişmez olarak bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Platon'un anlamın oluşum sürecinde bedene, kültüre ve çevreye herhangi bir rol atfetmediği görülmektedir. Anlam, idealar dünyasında sınırları kesin olarak çizilmiş idealara aittir. Fiziksel beden anlamlandırma sürecinde hiçbir katkısı yoktur. Anlam, bu idealara dair zihinde var olan bilgidir.

Aristoteles ise anlamı idealardan alarak bizzat dünyada var olan nesnelere indirgemıştır. Ona göre dünya, insan anlayışından bağımsız olarak kendi özelliklerine sahip ve birbirleriyle ilişki içinde olan nesnelere doludur. Dünya, insanın onun hakkında neye inandığından bağımsız olarak olduğu gibidir (Johnson, 1987, s. 5). Bedenin bu süreçteki tek rolü ise nesneye içkin olan anlamı kavramaktır.

2. Bilim ve düşünce alanında anlam ve sınırları

20. yüzyılda Ferdinand De Saussure ile birlikte dilin yapısal boyutu anlam boyutuna kıyasla daha fazla önem kazanmış ve dil, unsurlarına ayrılarak incelenmeye başlanmıştır. Saussure dili göstergelerden oluşan bir sistem olarak ele almış ve bu göstergeleri gösteren ve

gösterilenden oluşan iki temel bileşen olarak sunmuştur. Gösterilen, zihindeki kavramı; gösteren ise bu kavrama karşılık gelen dilsel ifadeyi temsil etmektedir. Bu iki kavramın dış dünyadaki karşılığı ise gönderge olarak adlandırılmaktadır. Gösteren, gösterilen ve gönderge arasındaki ilişki ise Saussure'e göre tamamen keyfi, nedensiz ve uzlaşımaldır (Saussure, 1998, s. 112). Burada Saussure'ün Platon'dan ayrıldığı görülmektedir. Zira Platon, ad koyucuların nesnelere ad verirken bu nesnelere doğasına uygun ad koyduklarını öne sürmüştü. Saussure'de ise bu ad koyucuların rolünü, Aristoteles'in teorisinde olduğu gibi, toplum üstlenmiştir. Ancak, Aristoteles'in adların nesnelere, tıpkı resimlerin nesnelere taklit etmesi gibi taklit ettiğine ve başarılı bir ad koymanın nesnenin doğasına uygun bir taklit ile mümkün olacağına dair görüşü, Saussure tarafından kabul edilmemektedir. Saussure'e göre, bir adın bir nesneye verilmesi için herhangi bir neden yoktur. Saussure'den sonra gelen diğer Avrupa ve Amerika yapısalcılarında da benzer görüşler görülmektedir. Ne var ki bu çalışmanın odak noktası adların nesnelere verilme biçimi değil, nesnelere sınırlarını neye göre çizdikleridir; dolayısıyla bu görüşlerin detaylarına burada girilmeyecektir.

Tartışılacak olan konu, adların nesnelere ne derece yansıttığı, geniş bir tözler alanında nesnesinin sınırlarını nasıl çizdiği. Louis Hjelmslev, Saussure gibi göstergeyi anlatım (biçim=gösteren) ve içerik (töz=gösterilen) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ancak Hjelmslev bu ayrımı daha da detaylandırır ve anlatım ve içeriği de biçim ve töz olarak ikiye ayırır. Buna göre, içerik, düşüncede dağınık halde bulunan, biçimsiz olmayan, düzenlenmemiş halde bulunan bir töze sahiptir; bir de bu düşünce yığınları arasından çıkıp belirginleşen ve biçim alan dışı vurulmuş şekilde sahiptir. Burada, töz biçimsiz anlamları ifade ederken, biçim ise bu anlamlar içerisinden şekil kazanarak sınırları belirlenmiş olan anlamı temsil eder. Aynı şekilde anlatım da dağınık halde bulunan seslerden oluşan bir töze ve düzenlenip yapıya kavuşmuş bir biçime sahiptir. Hjelmslev için önemli olan, içerik ve anlatımın biçimleridir (Kıran ve Kıran, 2018; Kerimoğlu, 2019). Bu noktada sorulacak olan soru ise içerikte bulunan tözlere biçim verirken sınırların neye göre çizildiğidir.

Zihindeki tözlerin sınırını çizerken her bir zihin kendi başına mı hareket etmektedir sorusu, hem düşünürlerin hem de dilbilimcilerin üzerine düşündüğü ve incelemeler yaptığı bir konu olmuştur. Öncelikle, düşünce alanında anlamın sınırlarını araştırırken, 20. yüzyılın önemli filozoflarından biri olarak kabul edilen Ludwig Wittgenstein'in mantık ve dil çalışmaları üzerinde durmak gerekecektir. Zira filozofun dil alanındaki keşifleri, daha sonra bilişsel dilbilimde de önemli bir yer edinen teorilere ışık tutacaktır.

Wittgenstein'in birinci dönem görüşlerinde, zihnin kapasitesinin dilin sınırlarını çizdiği düşüncesine sahip olduğu bilinmektedir (Soykan, 2002). Ancak ilk dönem dili resim gibi düşünen, resmin nesnesini temsil etmesi gibi dilin de nesnesini birebir temsil ettiğini kabul eden Wittgenstein'in ikinci döneminde daha esnek bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Daha öncesinde dili, dış dünyayı bir resim gibi olduğu gibi yansıtmakla yükümlü tutmuşken, sonrasında sınırların bu kadar net çizilmediği ve bir sözcüğün nesnesi ile arasında, resim ile

nesne arasındaki gibi net bir eşleşme bulunmadığı görüşünü benimsemiştir. Bu görüşünü ise “oyun” sözcüğü üzerinden açıklamıştır. Peki, bir “oyun” nedir? “Oyun” sözcüğü için eğlendiren, rekabet ettiren, kazandıran ve kaybettiren, şansa dayalı olan, zekâ gerektiren bir etkinlik şeklinde bir tanım yapılabilir mi? Diğer bir ifade ile “oyun” kavramının sınırları böyle net bir şekilde çizilebilir mi? Kutu kutu pense oyunu eğlendiren bir şeydir, ancak içinde şans unsuru yoktur. Oysa zar ile oynanan bir takım oyunları şans unsuru içerir, ancak onlar da zekâ gerektirmez. Bir başka oyun olan satrançta ise şans unsuru yoktur, ancak zekâ vardır (Lakoff, 1987, s. 16-17). Görüldüğü üzere, aslında oyun kavramına net bir sınır çizmek ve Wittgenstein’in ilk döneminde öne sürüldüğü gibi sözcüklerin tam olarak bir şeyin resmi olduğunu söylemek güçtür. Demek ki sözcükler dünyada sınırları keskin olarak çizilmiş şeyleri etiketlemektedir. Bütün bu durumların hepsine nasıl olup da “oyun” dediğimize dair Wittgenstein’in yaptığı açıklamalara ve genel olarak kavramların anlam sınırlarının nasıl belirlendiğine dair incelemelere ise kategori başlığı altında yer verilecektir.

O halde bu aşamada sorulacak soru şudur: Anlamın sınırları net değilse ve anlam dağılık bir tözden kesilip biçiliyorsa, bu kesme işleminin nereden yapılacağına kim ya da ne karar vermektedir?

Bu aşamada öncelikle modern bilimden önceki dönemlerde kavramların birbirlerinin yerine kullanılmasının çalışmanın içeriğine zarar vermemesi için kavramlara bir netlik kazandırmak gerekecektir. Bu çalışmada, sözcükler ve adlar aynı kavrama karşılık gelmektedir; gösterendir. Anlam ile kastedilen ise zihindeki kavramlar, bir diğer ifade ile gösterilenlerdir (İmer, 2011; Vardar, 2002). Bu kavramlar arasındaki ince nüansların açıklanması ve bunlara netlik kazandırılması başka çalışmaların konusudur.

2.1. Anlamın Oluşumunda Bedeni Rolü

Sözcükler ve anlamlarının sınırları, insan iletişimde önem verilmesi gereken bir konudur. Bu önem, Steven Pinker (2020b, s. 12) tarafından 11 Eylül olaylarından sonra bir sözcüğün anlam sınırlarının belirsizliği üzerinden yaşanan karışıklıklara dikkat çekilerek gösterilmiştir. Saldırının ardından sigorta şirketi ile kulelerin arazisinin sahibi arasında bir dava açılmıştır. Bu davada konunun çözümü bir sözcüğün sınırlarının nasıl çizildiğine göre değişmektedir. Bir “olay”, ikiz kulelerde olduğu gibi, birbirinden ayrı zamanda (birkaç dakika) ve ayrı yerde (ayrı kuleler) gerçekleşirse iki olay mıdır, yoksa tek bir kişi tarafından planlanan ve aynı amaca hizmet eden tek bir eylem olduğu için bir olay mıdır? Meselenin çözümü “olay” sözcüğünün sınırında yatmaktadır. Yaşanan bu durum, bir nesnenin ya da olgunun aynı dil içerisinde bile sınırlarının farklı çizilmiş olabileceğine dikkat çekmektedir. Sınırların nereden çizileceğinin belirlenmesi, bu çalışmanın devamında da görüleceği üzere, özellikle temel kavramlarda bilinçli bir eylem olmadığı için amaç, bu sınırlar ve sınırlardaki bulanıklıkların varlığına işaret etmek olacaktır.

Bu sınırların incelemesine devam etmeden önce dilbilimdeki genel yaklaşıma bakılacak olursa dilbilimi, öncelikle, sözcüklerin bir anlama karşılık gelirken tamamen keyfi davrandığını

kabul etmektedir. Saussurre ile başlayan bu ilke dilbilimin temel ilkelerinden kabul edilmiş ve modern dilbilim çalışmalarında bir ön kabul olarak benimsenmiştir. Keyfiliğin alanının sınırsız olduğunu kabul etmeyenler dahi sonuçta sınırlı bir keyfiliği kabul etmişlerdir. Pinker (2020b) adların konulması için üç yol olduğunu bildirmiştir. Bunlardan ilki sınırlı sayıda sözcük üretmeye yarayan ve ses çıkaran nesnelere seslerini taklit edilmesi yoluyla gerçekleştirilen üretmedir. Yansıma sözcükler bu birinci gruba dâhildir. İkincisi nesnelere, kendilerini herhangi bir şekilde yansıtacak sesler içeren adlar verilmesidir ki burada Pinker, bunun keyfiliği bozmadığının, sadece keyfiliği belirli sesler arasında sınırladığının altını çizmektedir. Üçüncüsü ise benzer nesne grupları için benzer sözcüklerin kullanılmasıdır. İngilizcedeki burun ile alakalı bütün sözcüklerde “sn” seslerinin yer alması gibi. Bunun da yine diller arasında değiştiği görülmektedir. Bir dildeki sözcük grubunun sahip olduğu ortak sesin ya da seslerin yerini bir diğer dilde başka sesler alabilmektedir. O halde genel kanı anlamlar ve sözcükleri arasındaki ilişkinin keyfi olduğudur. Sonuç olarak sözcükler, seslerden oluşan dilsel etiketlerdir ve neden bu şekilde adlandırıldıklarına dair genellikle bir gerekçeleri yoktur; bu nedenle sınırları belirli olan kavramlara keyfi olarak iliştilerle onları temsil ederler. Ancak bu etiketler keyfi olsa da etiketlerin ardındaki kavramların sınırları keyfi olarak mı çizilmektedir ve bu sınırlar ne derece nettir?

Diller üzerine yapılan çalışmalar, dilsel etiketlerin atanmasında keyfilik olsa da kavramların genel hatları ile çizilmesinde bedeninin, doğanın ve kültürün aktif rol oynadığını göstermektedir (Deutscher, 2012). Söz gelimi herhangi bir dilde “ağaç” denildiği zaman bu sözcüğün kavram sınırları içerisinde hiçbir dilde bir köpek dâhil edilmez; çünkü doğa bu iki nesneye doğal bir sınır çizmiştir. Ancak doğadaki bu ayrımın insan zihninde de ayrım olarak kabul edilmesinde bedeninin duyum ve deviniminin rolü de olacaktır. Doğanın hiçbir şekilde sınır çizmediği yerde ise bedeninin rolü çok daha büyüktür.

Anlamın oluşumunda bedeninin rolüne vurgu yapan bedenlenmiş biliş teorilerine göre, insanlar dünyada bedenleri ile hareket edip dünyayı algıladıkça zihinlerinde nesnelere dair simülasyonlar oluşturmaktadırlar (Varela, Thompson ve Rosh, 2023; Johnson 1987). Burada dikkat çekici olan kısım bedeninin sürece aktif bir şekilde dâhil olduğudur. Bedenin işlevi yalnızca girdi sağlamakla sınırlı kalmayıp bilişsel işleme sürecine katılarak anlamın oluşumunda da aktif rol oynamaktadır.

Bedenin anlamın oluşumundaki aktif rolü, anlamın öznelleşeceğine dair doğan riskleri ortadan kaldırmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere Platon, anlamı idealar dünyasına yerleştirerek onun değişmez olduğunu savunmuştu. Bu yaklaşıma göre anlam insan etkisi ile değişmezdi. Ancak anlamı bu idealar dünyasından alıp dünyaya indirmek ve insanın onun üzerinde tasarrufu olduğunu kabul etmek, anlamın kişiden kişiye farklılaşabileceği ve sınırlarının insanlar tarafında belirlenebileceği riskini beraberinde getirmektedir. Bu da iki kişinin aynı anlamı kastettiğini bilmenin bile zor olacağı bir duruma yol açabilir. Aristotelesçi nesnel yaklaşımda bu risk anlamın nesneye içkin olduğu kabul edilerek çözülmektedir. Başka

bir deyişle, anlam nesneye bağlıdır ve insanların duyum, algı ve motor devinimlerinin onun üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Böylece anlamın herkes için aynı olduğu varsayılır ve iki kişinin farklı anlamlar kastetmesi riski ortadan kalkar. Bedenlenmiş Biliş teorisi ise bu anlam ortaklığını insanların ortak bedensel yapıları ile açıklamaktadır. Zira aynı bedenlere ve bedensel kısıtlamalara sahip olan insanların bu bedenleri aracılığıyla dünyaya dair edindikleri bilgiler ve oluşturdukları zihinsel simülasyonlar büyük ölçüde benzer olacaktır. Bir diğer ifade ile geniş anlam dünyasında çizilen sınırlarda bedeninin etkin rol oynaması, ortak bedensel yapıya sahip olunması sebebiyle, bu sınırların temelde benzer olmasını sağlayacaktır.

Bu temel kavramsal ortaklıklar bilişsel dilbilimciler tarafından bazı başlıklar altında incelenmiştir. Bunlar, gündüz, gece, yakın, uzak gibi fiziksel dünya özellikleri; olaylar, şeyler, canlılar, cansızlar, insanlar, mekânlar, temel kategoriler, hiyerarşik kategoriler, prototipler gibi ontolojik kategoriler; yukarı-aşağı, ön arka, parça-bütün, merkez-çevre, konteyner ve bağlantı şemaları gibi imge şemalarını içermektedir (Johnson, 1987; Lakoff, 1987; Gibbs, 2005; Palmer, 1996; Talmy, 2000).

Çocukların kavramları içgüdüsel olarak kavrayışları buna uygun bir beyin durumu ile doğduklarını göstermektedir (Pinker, 2020b). Bu hazırbulunuşluk ise anne karnından başlayan bir süreçtir. Çocukların ilk dil edinimi, Wilson (2017) tarafından da izah edildiği üzere, çocukların hâlihazırda nesnelere dair bilgilerinin ve deneyimlemiş oldukları olayların üstüne inşa edilmektedir. Şeylere dair bu şekilde oluşmuş olan bu bilgisel arka plan, çocukların dilsel etiketleri yapıştıracakları anlamlara bir zemin sağlamaktadır. Dolayısıyla buradan da anlaşılacağı üzere dili edinmek aslında bilgiyi edinmeye başlamakla mümkün olmaktadır. Bilgiyi edinmek en başta bedenlerin deneyimleri ile oluşmaya başlayacaktır. Deneyimin ise bir evrensel boyutu, bir de değişen boyutu vardır. Ortak biyolojik kısıtlar ve imkânlar (algılama ve motor aygıtları, zihinsel yetiler, duygusal yapı vb.) sahip olan insanlarda fiziksel çevre ile girilen etkileşim (bedenlerimiz ile dünya üzerinde hareket etmek, nesnelere kullanmak, yemek yemek vb.) bir takım evrensel deneyimler sağlayacaktır. Doğanın serbest bıraktığı yerde ise kültür, anlamın sınırlarını kendine göre çezecektir. (Lakoff ve Johnson, 1980, s. 161)

Takip eden iki bölümde anlamların sınırlarının oluşumunda bedeninin aktif rolü imge şemaları ve kategorileşme teorileri üzerinden açıklanacaktır.

2.1.1. İmge Şemaları

Bedenlerimizin dinamik algıları ya da motor devinim ile deneyimledikleri, anlamı oluşturan temel unsurlardan biri olan imge şemalarının zihinde oluşmasını sağlamaktadır (Johnson, 1987, s. 14). Örneğin dikey duran bir ağacı algılamak, vücudun dikey duruş hissi, merdivenleri çıkarken eylemin yönü ya da bir bayrak direğinin zihindeki temsili ortak bir imge şemasının içinde yer almaktadır: DİKEYLİK şeması. Aynı şekilde, “Evden okula”, “odadan mutfığa”, “Türkiye’den Amerika’ya” ifadeleri bir imge şemasının içinde anlaşılır: YOL şeması.

Şemaların bir içyapısı vardır. Bu içyapı YOL şeması üzerinden açıklanacak olursa, burada bir başlangıç noktası (A), bir varış noktası (B) vardır ve bu ikisi birbirine bağlanmaktadır. A noktasından başlayıp B noktasına gitmek için ikisinin arasındaki yolu geçmeniz gerekir. A'dan B'ye gidilir ve A, zaman çizgisinde B'den önce gelir (Johnson, 1987: 114). Bu şema, ortak biyolojik bedenlerin ortak dünyadaki algı ve devinimlerinden doğmuş olması nedeniyle evrenselidir. Çok sayıda evrensel ortak şema vardır. KAP, İÇ-DIŞ, YUKARI-AŞAĞI, MERKEZ-ÇEVRE, PARÇA-BÜTÜN, BAĞLANTI şemaları bunlardan bazılarıdır (Johnson, 1987: 113).

Bu şemalar, yukarıda da ifade edildiği üzere, anlamı oluşturan faktörlerdendir. Dilsel ifadeler üzerinden şemaları tespit etmek mümkündür. KAP (*Ing. container*) şeması üzerinden bir örnek verilecek olursa, bu şema içi dıştan ayıran bir sınır çizen bir şemadır. Bir diğer ifade ile şeylerin içleri, dışları ve bu ikisini birbirinden ayıran sınırları vardır. Deneyimlerimiz anne karnından itibaren zihinlerimizde içi ve dışı olan şeylere dair bir kavram oluşturmaktadır. Bir oda sınırları olan bir yerdir. O nedenle “Odaya girdi/ Odadan çıktı” şeklinde bir ifade mümkündür. Burada fiziksel olarak içi, dışı ve ikisi arasında sınırları olan bir dış dünya nesnesi deneyimlenmiştir. Bu şekilde deneyimleri kendi bedenlerimize de yansıtabiliriz: “Nefes aldı (iç)” “nefes verdi (dış)” cümleleri nefesin bir sınıra girip çıktığı anlamına sahip KAP imge şemasından yararlanılmaktadır. Bedenlerimizi içi ve dışı olan birer kaplar olarak deneyimleriz. Somut olarak bir şeyleri yerken bedenlerimize almamız ve bunların atık olarak çıkarılması içi-dışı olan bir sınır deneyimi kazanmamızı sağlamaktadır. Ayrıca somut deneyimlerden faydalanılarak oluşturulan soyut kavramlarda da bu şemayı görmek mümkündür: “Depresyona girdi” ifadesinde zihin metaforik bir işlem uygulamış ve somut olarak deneyimlenen KAP şemasından faydalanarak bir kavramsal metafor oluşturmuştur. Buna bağlı olarak depresyonu girilip çıkılabilen bir şey haline getirmiş ve bu şekilde dilde ifade edilebilir olmasını sağlamıştır. Bir diğer ifade ile soyut olan ve aslında sınırları olmayan bir töze sınırlarını çizerken bedensel deneyimden faydalanılmıştır.

2.1.2. Kategoriler

Küçük kuş ördeğe, “Uçamıyorsan, nasıl bir kuşsun sen?” dedi. Ördek “Yüzemiyorsan, nasıl bir kuşsun sen?” dedi ona, suya dalarken (Prokofier, Peter ve Kurt, içinde: Giannakopoulou, 2003).

Dışarıda görülen bir nesnenin ne olduğunun anlaşılması, onun kategorisinin bilinmesi ile mümkün olmakta ve ne olduğunun anlatılması bu kategorinin sözcüksel karşılığının kullanılması ile sağlanmaktadır. O nedenle kategoriler ve sınırlarının anlaşılması, anlam sınırlarının anlaşılması için gereklidir.

Kategori bahsi Aristoteles'e kadar uzanmakta ve konu filozof tarafından mantığın temellerini oluşturan temel meselelerden birisi olarak ele alınmaktadır. Aristoteles şeylerin kategorilere dâhil olmasını yeterli ve gerekli koşullara dayandırarak açıklamaktadır. Buna göre, bir şey

bir kategoriye dâhil olmak için gerekli ve yeterli şartları sağlıyorsa o kategoriye dâhil olur. Dolayısıyla kategorilerin sınırları için belirsizlik ve bulanıklık mümkün değildir (Aaarts, Denison, Keizer ve Popova, 2004, s. 12) Ayrıca bir kategoriye girebilmek, o kategoriye, en az kategorinin diğer üyeleri kadar, iyi temsil ediyor olmak için yeterlidir. Bir diğer ifade ile bir serçe, bir penguen ve bir tavuk aynı derecede kuştur.

Kategorinin net sınırlara sahip olduğu ve bu sınırları aşan her üyenin kategoriye eşit derecede temsil ettiği yönündeki bu yaklaşım, çeşitli eleştirilere ve sorulara yol açmıştır. Örneğin bu yaklaşıma göre, KUŞ kategorisi için +canlı, +kanatlı, +uçmak, +gagalı, +yumurtlayan, + tüylü gibi bir takım zorunlu özellikler vardır. Ancak bu kategoride yer alan penguenin uçuş özelliği göstermediği, tavuğun ise bir serçeye kıyasla daha sınırlı bir uçuş yeteneğine sahip olduğu bilinmektedir. Bu durumda, bu üç canlıyı aynı kategoriye sokabilmek için serçe, güvercin, kırlangıç ve karga gibi bu kategorideki diğer hayvanların en belirgin özelliklerinden olan +uçmak özelliğini yeterli ve gerekli koşullardan çıkarmak gerekecektir.

Bu mantık için bir başka örnek “acı” kavramı üzerinden verilebilir. Türkçede “acı” kavramı kahve, biber ve patlıcandan alınan tatları içine alan bir anlam genişliğine sahiptir. Ancak Arapça için bu sınır geçerli değildir. Arapça konuşanların zihinlerinde biberden alınan tat ile patlıcandan alınan tat aynı kategoriye dâhil olmayıp iki ayrı kavram sınırına girmektedir. Eğer “acı” kategorisi, Aristoteles mantığında olduğu ve klasik kategori teorisinde kabul edildiği üzere net sınırlara sahipse ve kategoriye dâhil edilmek, gerekli ve yeterli koşulları sağlamakla mümkünse bu kavram ve ardındaki sınırlar nasıl çizilecektir? Zira burada nesneye içkin bir anlamdan ziyade, kültürün etkisi ile bölünmüş bir anlam görülmektedir.

Benzer şekilde, renkler de bu klasik kategori teorisine eleştirel yaklaşıma sebep olan örnekler arasında verilebilir. Eğer bütün kategori üyeleri bir kategoriye aynı derecede temsil ediyorsa, “beyaz bir gelinlik” denildiği zaman zihinde canlanan beyazlık ile “beyaz tenli bir kız” denildiğinde zihinde canlanan beyazlık, “beyaz” kategorisini aynı derecede mi temsil etmektedir?

Özellikle renklerin sınırlarındaki bu bulanıklık, araştırmacıların klasik kategori teorilerini sorgulamalarına sebep olmuştur. Bu sorgulama dil, düşünce ve anlam sınırlarının birbirleri üzerine etkisinin inceleyen çalışmalara ivme kazanmıştır.

Deutscher (2012), Homeros’un kitaplarında renklerin garip bir şekilde kullanıldığını keşfeden Gladston’dan bahsetmektedir. Gladston bu eserde, doğal dünyada bugünkü karmaşık dillerde ortak bir renk adı altında bir araya getirilmeyen nesnelere ortak renk adları verildiğini, sözün gelişi bir denizin kimi zaman şarap renginde kimi zaman ise –koyunlar gibi- menekşe renginde olduğunun ifade edildiğini fark etmiştir.

Bu farklı adlandırmalar, dillerin kültürlere ve algılara etkisi ile kültürlerin ve algıların dillere etkisi üzerine pek çok tartışmaya yol açmıştır. Bu tartışmalar tarih boyunca çeşitli aralıklarla tekrar gündeme getirilmiş ve nesnelere verilen renk adlarındaki bu karmaşa için farklı yorumlar yapılmıştır. Hatta o dönemde yaşayan insanların görme yetilerinin renkleri ayırt edecek kadar

gelişmediği yönünde açıklamaların yapıldığı dahi görülmüştür (Deutscher, 2012). Ancak bilimsel yöntemlerin ve metodolojilerin gelişmesi neticesinde, dillerinde Homeros benzeri sınırlılık ve muğlaklık bulunan yerli diller üzerine yapılan çalışmalar sayesinde, insanların görme yetilerinde bir farklılık olmadığı ve bu farklı adlandırmaların renk kategorisinin dış dünyada nesnel olarak bulunmamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile renkler dış dünyada nesnel olarak bulunmadığından ve renklerin algısında dış dünyanın fiziksel yapısının yanı sıra insan biyolojisi, zihni ve kültürünün etkin rol oynamasından dolayı bu kategorilerin sınırlarında çeşitlilik görülebilmektedir (Kay ve McDaniel, 1978; Berlin ve Kay, 1969)

Bu örnekler bütün kavramlar için aynı kategori koşulunu sunmanın doğru bir adım olmayacağını göstermektedir. Bazı kategoriler bulanık sınırlara sahiptir ve bu kategoriler için dereceli bir üyelik söz konusudur. Sorites (Yığın) paradoksu bunu düşünmeye yol açan, sınırları bulanıklaştıran bir paradokstur. Bir kum yığını ne zaman yığın olur? Bir kum tanesi “yığın” değildir. İki kum tanesi “yığın” değildir, beş kum tanesi yığın değildir ... bir milyon kum tanesi yığındır. Ancak hangi noktada yığın oldu? Beş yüz kum tanesine bir tane kum tanesi eklenince mi yığın oldu? Bir kum tanesi bir yığından çıkarılınca o artık “yığın” olmaz mı? Bu paradoks, Aristotelesçi klasik mantığın sınırlarını eleştiren ve sınırlara bulanıklık getiren bir mantık yürütmeyi gerektirmektedir. (Aaarts ve ark., 2004, s. 2).

Öte taraftan bazı kategorilerde ise sınırlar daha belirgindir ancak üyelik, prototipe benzerlik açısından, dereceli olur ve bazı üyeler kategoriye daha iyi temsil ederken diğer bazıları daha kısıtlı temsil düzeyine sahip olur. Örneğin mutfaktaki araç gereçlerden hangilerinin TENCERE ve hangilerinin BARDAK kategorisine konulacağı az bilişsel çaba ile tespit edilebilir, çünkü daha net sınırlara ve belirgin farklara sahiptir. Ancak Labov’un (2004) ünlü bardak deneyinde dikkat çektiği ve aşağıda resimde de benzerlikleri görüleceği üzere neyin BARDAK neyin KUPA ya da FİNCAN olarak kategorize edileceği bu kadar belirgin değildir.

Resim 1. Labov, W. (2004)

Bu kategori türünü incelemeye Halk sınıflandırması ile başlanılmalı ve bu sınıfın seviyelerinden birisi olan temel seviye üzerinde durulmalıdır. Çünkü prototipe dayalı kategorileşmenin daha

çok bu seviyede görüldüğü kabul edilmektedir. Sınıflandırma süreçlerinin Halk sınıflandırması çerçevesinde değerlendirilmesi, bu sınıflandırma türünün, kültürlerin nesnelere nasıl adlandırdığı, tanımladığı ve sınıflandırdığı üzerinden oluşturulmuş olan ve kültürün ihtiyaçlarını yansıtan bir sınıflandırma türü olması sebebiyledir (Berlin, 1973). Ayrıca bu sınıflandırma bilişsel modellerin de temelini oluşturmaktadır. Temel seviyeye gelinecek olursa, en genel tanım Bilişsel ekonomi ilkesinin işlediği seviye şeklinde yapılabilir. Bilişsel ekonomi ilkesi, farkların ve benzerliklerin en az çaba ile belirlendiğini, başka bir deyişle, en az çaba ile en fazla bilginin elde edildiği ilkeyi ifade etmektedir. Örneğin, “köpek” kategorisi, en basit haliyle bir sınıflandırmada memeliler altında ve Buldog, Labrador, Çoban Köpeği gibi cins ayrımının üstünde yer almaktadır. Bir üst düzey kategori olan memelilerde, örneğin, bir mavi balina ile köpek arasındaki benzerliği bulmak zorken, bir alt düzey kategori olan Doberman ve Çoban Köpeği arasında ise farkı bulmak zordur. Bu seviyenin çocuklukta en erken öğrenilen, nesnelere ilk kez adlandırıldığı, isimlerinin sık kullanıldığı, kültürel olarak daha fazla öneme sahip olan ve bir bütün olarak algılanan seviye olduğu tespit edilmiştir (Lakoff, 1987, s. 31-32).

“Herhangi bir mutfakta, açıkça kâse, fincan, kupa ve tabak olarak adlandırılabilir bir çok kap vardır. Ancak bazı kaplar vardır ki, bunlara kimisi fincan derken kimisi demez; ya da kimilerine göre bunlar bir tür fincan iken, kimilerine göre bir tür tabaktır. Bu, dilin bir sorunundan ziyade biçimsel tanımlama sorunudur; çünkü bu tür bir nesneyi adlandırmaya çalışırken karşılaştığımız kafa karışıklığı, dilin günlük kullanımında nadiren ortaya çıkar. (Labov, 2004, s. 66)”

Labov’un da ifade ettiği üzere bu kategorileşmede aslında büyük çaplı anlaşmazlıklar yaşanmamakta, bir tür ortaklığa sahip olduğu görülmektedir. Bunun açıklamasının yukarıda izah edildiği üzere bedenlenmiş biliş ve kültür ile yapılması mümkündür.

Buraya kadar anlatılanlar özetlendiğinde, bir eşyanın bardak mı yoksa tencere mi olduğunu anlamak, bu iki eşyanın Halk sınıflandırmasının farklı alt seviyelerinde yer aldığını gösteren zihinsel kategoriler sayesinde mümkündür. En basit haliyle, bu kategorinin en genel seviyesinde CANSIZ-CANLI bulunmaktadır. CANSIZ kısmının altında EŞYA seviyesi, onun altında ise bir tarafta BARDAK, diğer tarafta ise TENCERE kategorileri yer almaktadır. Bir bardağı bir tencereden ayırmak kolaydır; çünkü bu, temel seviyedeki bir ayrım olup bedensel deneyimler ve kültürel etkilerle oluştuğundan en az bilişsel çaba ile anlaşılabilir.

Ancak bir alt seviyede, neyin bardak, neyin fincan ya da kupa olduğu nasıl anlaşılacaktır? Labov’un bardaklarında görülen dört numaralı yayvan kap, bir numaralı kap ile aynı derecede bardak mıdır? Ya da daha önce verilen örneklerde olduğu gibi bir penguen, bir serçe ile aynı derecede kuş mudur?

Penguen ve serçenin nasıl olup da KUŞ kategorisinde birlikte yer alabildiği, prototip kuramı ve aile benzerliği teorisi ile açıklanmaktadır. Prototip kuramı, Elenor Rosh (1973) tarafından klasik Aristotelesçi kategoriye karşı geliştirilen ve Wittgenstein’in aile benzerliği teorisinden de faydalanan bir kuramdır. Bu kurama göre kategoriye dahil olma derecelidir ve bu derece prototip üyeye yakınlık ile belirlenmektedir. Prototip üyenin özelliklerinin çoğunu

taşıyan üyeler, daha az özelliğini taşıyarak kategoriye dâhil olan üyelere kıyasla kategoriye daha iyi temsil etmektedirler.

Prototipi belirleyen ise ortak bedenler ve çevredir. Prototip, o sınıfla en sık ilişkilendirilen olarak da tanımlanabilir. Örneğin, bedenlerin, üzerine bir şeyleri koymayı, yanına yükseğe bir nesne ile oturmayı deneyimlediği bir kültürde, masayı en iyi temsil eden prototip, dört bacaklı ve düz yüzeyli ahşap bir eşyadır. Dış dünyada görülen diğer nesnelerin bu kategoriye dahil oluşu, ilk olarak Wittgenstein tarafından aile benzerliği teorisinde açıklandığı üzere, prototip üye ya da kategorinin herhangi bir üyesi ile belli noktalarda benzerlik taşımak ile olur.

Wittgenstein yukarıda verilen oyun teorisini bu aile benzerliği teorisi ile açıklığa kavuşturmuştur. Bu teoriye göre, satranç, dama, kutu kutu pense oyunlarının hepsinin “oyun” kategorisine dâhil oluşu gerekli ve zorunlu şartları taşıyor olmalarından değildir. Nitekim bu oyunların hepsinin aynı özelliklere sahip olmadığı görülmüştü. Tamamen aynı özelliklere sahip olmasalar da incelendiklerinde aralarında bazı benzerlikler olduğu görülecektir. Bu benzerlikler ise bir babanın kulaklarına benzer kulaklara sahip erkek kardeşin gözlerine benzer gözlerle sahip olmak şeklindedir. Erkek çocuğun kulakları babanın kulaklarına benzer; diğer erkek çocuk bunların hiçbirinde babaya benzemez ama gözleri, kulakları ile babaya benzeyen erkek kardeşin gözlerine benzer. Bu benzerlik, onun o aileden olduğunun anlaşılmasını sağlar. Dolayısıyla bir kategorinin üyelerinin tamamı için ortak özellikler koşulu yoktur. Kategoriye dâhil olmak için üyelere birisine bazı özellikleri açısından benzemek yeterli olacaktır.

Prototip üyeli kategori kuramında kategoriye dâhil oluş, bu aile benzerliği ile mümkün olmaktadır. Bir prototip üye vardır (A). B, A'ya bazı yönlerden benzerliğinden kategoriye dâhil olur. (C), (A)'ya hiç benzemez ancak, bazı yönlerden A'ya benzeyen B'ye diğer yönlerinden benzediği için kategoriye dâhil olur. Yukarıda verilen ve sınırları iki dilde farklı çizilen “acı” kavramının kategorisindeki farklılık da bu sebeptir. Bir dil A'ya bir noktada benzeyen B sebebiyle C'yi kategoriye dâhil ederken bir başka dil işlevsel olarak bu benzerliği kategoriye dâhil olmak için önemli görmeyip C'yi kategoriye dâhil etmemektedir.

Sonuç olarak kategoriler her zaman sınırları doğa tarafından çizilmiş olarak bulunmazlar. Bazı seviyelerde sınırlar net çiziliyken bazı seviyeler daha bulanık sınırlara sahiptir. Burada neyin kategoriye dâhil edileceğinde ise bedensel deneyimler aktif rol oynamaktadır.

Bütün bunlardan elde edilen bilgiler, anlam sınırlarının çiziminde doğa, beden ve kültür-çevrenin aktif rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada öncelikle adlar ve anlamları arasındaki ilişki ile bu anlamların yeri ve doğası incelenmiştir. Bu doğrultuda, dil ve anlam üzerine yapılan çalışmaların düşünsel ilk kaynağını oluşturan önemli düşünürlerden olan Platon'a başvurulmuştur. Platon'un anlamı konumlandığı yer idealer dünyasıdır; dolayısıyla ne doğanın ne de insan bedenlerinin ve bilişinin anlam üzerinde herhangi bir tasarrufu söz konusu değildir. Anlam idealer dünyasında bir hakikat

olarak mevcuttur ve dilsel etiketler bu idealleri keşfeden ad koyucular tarafından verilmektedir. Bir diğer ifade ile ad koyucular bu anlamları kendi bedenleri ve doğal çevrelerinin etkisi ile değil, bizzat keşfederek adlar koymaktadırlar. Anlamı dünyaya indiren Aristoteles olmuştur. Aristoteles anlamın nesneye içkin olduğunu ve adların, daha güncel bir ifade ile sözcüklerin, bu anlamlara toplum tarafından verildiğini kabul etmiştir.

Aristoteles mantığında dikkat çekilecek olan kısım, anlamın nesneye içkin olmasıdır. Çünkü bu bakış açısı da Platon'a benzer şekilde insan bedenlerine ve tecrübelerine hiçbir rol biçmemektedir. Daha önemli olan ise dilbilimin pek çok ekolünün Aristotelesçi mantık üzerine inşa edilmesidir. Dilbilimde sözcüklerin keyfi olduğu kabul edilmektedir. Bu ise Platoncu değil, Aristotelesçi bir yaklaşımdır. Ayrıca dilin kategorileri açısından Aristotelesçi klasik kategori teorisi, disiplinlerarası bilişsel dilbilimin doğuşuna kadar olan döneme hâkim bir teoridir. Bu teorinin temelinde nesneye içkin bir anlam mantığı yatmaktadır. Bu mantık insan bedeni ve deneyiminin etkisi olmaksızın oluşmuş bir kategori iddia etmektedir. Buna göre nesnenin kendinden olan anlamı, onu, ya bir şey yapmakta (örneğin KUŞ) ya da yapmamaktadır. Bir diğer ifade ile bir canlının KUŞ olması onun KUŞ'un anlamına bütün gerekli ve yeterli özellikleri ile sahip olması ile mümkündür.

Sonraki süreçte yapılan çalışmalar, bedenin kavramların oluşumunda önemli rol oynadığını göstermiştir. Bu rolün incelenmesine götüren süreçte düşünce insanları arasında sorulan sorular önemli bir rol oynamıştır. Anlam sınırlarının iddia edildiği kadar net olmadığını "yığın" sözcüğü üzerinden gösteren Sorites (yığın) paradoksu, "Oyun" kategorisinin sınırlarının bulanıklığını keşfetmesi üzerinden L. Wittgenstein tarafından ortaya atılan ve kategori üyeliğini herhangi bir üyeye belli özellikleri açısından benzetmek ile açıklayan aile benzerliği teorisi, Eleanor Rosh (1973) tarafından ortaya atılan prototip üye modelli kategori kuramı ve bunun etrafında gelişen diğer çalışmalar kategorilerin sınırları ve üyelikleri konusunda önemli adımlardır. Disiplinlerarası çalışma disiplini ile hareket eden bilişsel dilbilim alanında çalışan bilim insanları bu aşamada dilsel etiketlerin ardındaki anlamların sınırlarını çizirken bedenin rolüne dikkat çekmiş ve bedensel devinimler ve algısal sınırlar üzerinden anlamın sınırlarını incelemişlerdir. İmge şemaları, kavramsal metaforlar, prototip üyeli kategoriler, bedenlenmiş biliş teorisi temelinde anlamın oluşumunda bedenin rolüne ışık tutan çalışmalar olmuştur. Sonuç olarak anlam, ne idealar dünyasında dokunulmazlığı olan hakikatlerdir ne de dünyada nesneye içkin kendi başına var olan varlıklardır. Anlam, doğanın kesin sınırlarını çizmediği yerde, ortak bedenler ve ortak kültürler ile oluşturulmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Aart, B. (2004). Introduction. B. Aart, D. Denison, E. Keizer, G. Popova içinde, *Fuzzy Grammar; A Reader*. Oxford: Oxford University .
- Altınörs, S. A. (2010). Düşünce ile Dil Arasındaki İlişkiye Descartes'in Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 389-401.
- Aristoteles. (1996). *Yorum Üzerine*. (S. Babür, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Aristoteles. (2017). *Kategoriler Önergeler*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayın
- Aysever, L. (2002). Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (2), 153-166.
- Berlin, B. (1973). Folk Systematics in Relation to Biological Classification and nomenclature. *Ann Rev Ecol Syst*, (4), 259-271.
- Berlin, B., & Kay, P. (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. University of California Press.
- Çelik, Z. (2015). Klasik Mantıkta Dil Kavram İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Çiçekdağı, C. (2015). Aristoteles, İbn Sina ve Thomas Aquinas'ın Peri Hermeniasları Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Doktora Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı.
- Deutscher, G. (2012). *Dilin Aynasından: Kelimeler Dünyamızı Nasıl Renklendirir?* (C. Yardımcı, Çev.) İstanbul: Metis.
- Dursun, O. (2019). Aklın Yolu İki: Natüralizm ya da Konvansiyonalizm: Platon'dan Rousseu'ya Dilin Kökeni ve İşlevi Üzerine Bir Soruşturma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık), 221-243.
- Giannakopoulou, A. (tarih yok). Prototype Theory: An Evaluaton. https://www.researchgate.net/publication/230819300_Prototype_Theory_An_Evaluation.
- Gibbs, R. (2005). *Embodiement and Cognitive Science*. New York: Cambridge University Press.
- Gören, E. (2016). *Kratylos'a Yorumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy Sumru, A. (2011). *Dilbilimi Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Johnson, M. (1987). *The Body in The Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Joseph, J. (2000). *Limiting The Arbitrary*. Amsterdam: Jon Benjamins Publishing Company.
- Kay, P., & McDaniel, C. (1978). The Linguistic Significance of The Meaning of Basic Color Terms. *Language*, 54(3), 610-646.
- Kerimoğlu, C. (2016). Dilin Kökeni Arayışları I: Dilin Kökeniyle İlgili Akademik Tartışmalar. *Dil Araştırmaları*, (18), 47-84.
- Labov, W. (2004). The Boundaries of Words and Their Meaning. B. Aarts, D. Denison, E. Keizer, G. Popova (Dü) içinde, *Fuzzy Grammar: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things What Categories Reweal About the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Ortony, A. (1993). Metaphor, Language and Thought. A. Ortony (Dü.) içinde, *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Özdemir, İ. (2008). İbn Sina ve Wittgenstein'da Dil, Gerçeklik ve Mantık İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Mantık Bilim Dalı.
- Pinker, S. (2020). *Dil İçgüdüsü, Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir*. (F. İlgün, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Pinker, S. (2020). *Düşüncenin Maddesi*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Platon. (1996). *Diyaloglar*. (T. Aktürel, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2020). *Kratylos*. (E. Gören, Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Poyraz, H. (2013). Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık-Uzlaşmacılık Tartışması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (7), 226-242.
- Rosch, E. (1973). Natural Categories. *Cognitive Psychology*, 4(3), 328-350.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Soykan, Ö. (2002, Güz). Wittgenstein Felsefesi: Temel Kavram ve Sorunlar. *Cogito* (33), 40-78.
- Varela, F., Thompson, E., & Rosch, E. (2023). *Bedenlenmiş Zihin, Bilişsel Bilim ve Uzakdoğu Geleneği*. (F. Önder, Çev.) İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

